

учня з оточуючими людьми; діалогічний характер педагогічного спілкування; емоційне наповнення багатоманітних стосунків учня.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бондаренко Г.Л. Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Геннадій Леонідович Бондаренко; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1999. – 19 с.
2. Мухин М.И. Педагогическая система В.А. Сухомлинского: традиции и новаторство: Моногр / М. Мухин. – 2-е изд. испр. – Соликамск, 1999. – 370 с.
3. Новгородська Ю.Г. Розвиток ідей В.Сухомлинського з формування творчої особистості школяра в педагогічній теорії та практиці сучасної школи: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 /

Юлія Григорівна Новгородська; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2004. – 21 с.

4. Рындак В.Г. Уроки Сухомлинского (издание второе, дополненное) / В. Рындак. – М.: Педагогический вестник, 2003. – 340 с.
5. Соловейчик С. Школа – забота общая / С. Соловейчик // Клуб и художественная самодеятельность. – 1978. – №5. – С. 9 – 14.
6. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 55 – 206.
7. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 403 – 637.
8. Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / сост. О. В. Сухомлинская. – К.: Акта, 2008. – 430 с.

УДК 378.147

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ САМОВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Ірина СЕРЕДА (Миколаїв)

У статті розглядається проблема самовиховання студентів як важливий фактор формування особистості громадянина України третього тисячоліття. Автором аналізуються шляхи активізації самовиховання студентів університету. Особлива увага приділяється можливостям практичного використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського у цьому процесі.

Ключові слова: самовиховання, самовиховання студентів університету, фактор формування особистості громадянина України, шляхи активізації самовиховання, педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.

В статье рассматривается проблема самовоспитания студентов как важный фактор формирования личности гражданина Украины третьего тысячелетия. Автором анализируются пути активизации самовоспитания студентов университета. Особое внимание уделяется возможностям практического использования педагогического наследия В.А. Сухомлинского в этом процессе.

Ключевые слова: самовоспитание, самовоспитание студентов университета, фактор формирования личности гражданина Украины, пути активизации самовоспитания, педагогическое наследие В.А.Сухомлинского.

В умовах загострення глобалізаційних тенденцій у суспільстві, активізації євроінтеграційних процесів усе більшої уваги потребує людська особистість, її внутрішній світ, потреби, інтереси, почуття. Як зазначає В.Г. Кремень, в основу формування особистості треба покласти ідеї гуманістичної парадигми особистісно орієнтованої освіти й виховання, мета яких «не сформувати і навіть не виховати, а знайти, підтримати, розвинути людину в людині, закласти в ній механізм самореалізації особистості» [2, с.42]. Саме цій справі присвятив усе своє життя та діяльність видатний педагог В.О. Сухомлинський. І саме сьогодні його ідеї набувають особливої актуальності. Педагогічна система Василя Сухомлинського, як зазначають її дослідники М.Я.Антонець, В.Г.Кузь, М.І.Мухін, Н.С. Побірченко, А.Я. Розенберг та ін. [1; 3; 4], базується на науково обґрунтованій меті виховання – всебічному розвитку людини як особистості.

На сучасному етапі розвитку національної системи освіти ідеалом виховання, що зафіксовано у відповідних державних документах (Концепція національного виховання, Національна програма виховання дітей та учнівської молоді, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті та ін.), визнано гармонійно розвинутою, високоосвіченою, соціально активною й національно свідому людину, що наділена глибокою громадською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатну до саморозвитку і самовдосконалення.

У зв'язку з цим основний акцент у навчально-виховному процесі пересувається із засвоєння певної суми знань на формування установок, ціннісних орієнтацій особистості, мотивів діяльності, на самоосвіту, самовиховання, творчу діяльність. Стає цілком зрозумілим, що для формування молодого

громадянина України третього тисячоліття однією з найактуальніших проблем виступає проблема самовиховання особистості. Великі можливості для активізації цього процесу несе система освіти сучасного університету.

Традиційно самовиховання визначається науковцями як свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних якостей. Виникаючи як результат та наслідок виховання, самовиховання розвивається за своїми законами.

Це специфічна діяльність людини, головними характеристиками якої є насамперед її усвідомленість і цілеспрямованість, для якої характерний збіг суб'єкта і об'єкта діяльності. Самовиховання потребує певного рівня розвитку особистості: інтелекту, вольових процесів, самосвідомості. Тому студенти університету мають набагато ширші можливості і внутрішні ресурси для самовиховання, ніж, наприклад, учні середнього закладу освіти. Уся справа в тому, чи зможуть вони використати ці можливості, реалізувати свій особистісний потенціал.

Педагогічна наука поки що не дає відповіді на питання, як у традиційній системі освіти виховати особистість із принципово новим рівнем розвитку самосвідомості й гуманним ставленням до світу. На жаль, не завжди використовуються навіть ті можливості, які надаються традиційною освітньою системою університету. Небагато в системі навчально-виховної роботи і таких навчальних предметів та форм роботи, на яких студент пізнає себе як людину, як особистість, набуває рефлексивних, проєктивних вмінь, пізнає засоби виховного впливу на самого себе.

На нашу думку, саме університетська система освіти має активізувати процес самовиховання студентів. Особливі потенційні можливості, як нам уявляється, закладено в навчально-виховному процесі на гуманітарних факультетах, зокрема, філологічних. Це пов'язано з тим, що студент, навчаючись на гуманітарному факультеті університету:

- засвоює значно більший обсяг дисциплін гуманітарного змісту;
- більш детально вивчає педагогіку і психологію, що за умови відповідного їх викладання значно поширює можливості у самовихованні;
- вивчаючи фахові дисципліни (зокрема, мову і літературу), збагачується не лише інтелектуально, а і морально, знайомиться з особливостями інших культур, розвиває толерантне ставлення до них;
- залучається до системи поза-аудиторної та виховної роботи, яка має відповідне спрямування: мовно-літературні гуртки, факультативи, клуби, театральні студії.

Як бачимо, потенціал є досить значний. Але наша практика роботи в університеті приводить до невтішних висновків, що, якщо на 1 курсі університету проблеми самовиховання, самовдосконалення турбують 96 відсотків студентів, то вже на 4 курсу цей відсоток знижується до 83. Тобто згасає інтерес, відповідно згасає стійка мотивація цієї діяльності. І як результат – певна частина випускників університету, які не ставлять перед собою ні високих професійних, ні життєвих цілей, і відповідно не досягають у житті (навіть при досить сприятливих зовнішніх умовах) того професійного та соціального рівня, якого могли б досягти потенційно.

Тому нагальною потребою університетської освіти, і особливо виховання, є активізація самовиховної діяльності студентів. На нашу думку, це має бути комплекс факторів, здійснюючих вплив на студента в цьому відношенні: використання можливостей дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахових дисциплін, спецкурсів, виховної роботи в університеті, побудови гуманістичних, суб'єкт-суб'єктних відносин викладачів і студентів, тобто створення відповідного виховного середовища, яке б сприяло активному самовихованню.

Одним із дієвих засобів самовиховання студентів гуманітарних факультетів університету є використання в навчально-виховному процесі творчої спадщини видатних вітчизняних педагогів, перш за все В.О. Сухомлинського. Творчість Василя Сухомлинського, його наукові, публіцистичні праці, статті проникнені ідеями гуманізму, віри в людину, орієнтацією на особистість та її розвиток.

Звертаючись до проблеми самовиховання в творчості В.О. Сухомлинського, можна стверджувати, що самовиховання особистості посідає дуже важливе місце в його педагогічній спадщині. "Сто порад учителям", "Народження громадянина", "Як виховати справжню людину", "Листи до сина" – ось далеко не повний перелік праць, у яких автор розмірковує над проблемами самовиховання, дає практичні поради. Причому поради як для молодших школярів, так і для підлітків, юнаків, студентів і молодих вчителів. Уся творчість В.О. Сухомлинського, його наукові, публіцистичні праці, статті проникнені глибокою духовністю, гуманізмом. Його праці сповнені ідеєю віри у можливості людини, переконанням у необхідності глибокого, але делікатного проникнення у її багатий, складний і велими вразливий внутрішній світ з метою допомоги на складному і суперечливому шляху особистісного розвитку і самовдосконалення.

Які ж загальні основи самовиховання визначаються В.О. Сухомлинським? Наведений нижче матеріал використовується нами на

лекціях з таких дисциплін, як: “Вступ до спеціальності” при вивченні теми “Ідеал виховання і самовиховання особистості”, “Педагогіка” (розділ “Теорія виховання”) при вивченні теми “Самовиховання особистості”, а також спецкурсу “Самовиховання особистості студента” при вивченні теми “Розвиток ідей самовиховання в історії людства”.

Так, В.О.Сухомлинський вважав, що у вихованні особистості одна з провідних ролей належить самовихованню [5, с. 602]. Самовиховання, на його думку, передбачає віру людини в людину, звернення до честі і гідності особистості, її повагу до себе. “Самовиховання потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе” [5, с. 602]. Важливою умовою, без якої неможливе самовиховання, є усвідомлення вихованцем свого власного становлення, розуміння і переживання того, що сьогодні він став кращим, ніж учора.

Самовиховання вимагає певного стилю виховного впливу: в колективі має панувати спокій, жодного крику, нервовості. Там, де все будеться на покараннях, немає самовиховання, а без нього не може бути і нормального виховання. Адже покарання вже звільняє вихованця від докорів сумління, а совість – це ж головний двигун самовиховання [5, с. 602]. Чим більше людину критикують, карають, тим менше в неї розвивається здатність до самовиховання. Педагогічне керівництво самовихованням – це перш за все стосунки між педагогом і вихованцем, проникнені глибокою взаємною вірою в добрі наміри.

В.О.Сухомлинський виділяє кілька сфер самовиховання: сфери моралі, праці й навчання, фізичної культури, зазначаючи при цьому, що всі вони взаємопов’язані, бо весь процес самовиховання – це єдність складної роботи розуму й серця, єдність почуттів і переконань [5, с. 607].

Аналізуючи глибинні зв’язки між вихованням і самовихованням, видатний педагог акцентує увагу на тому, що традиційна позиція вихователів, громадськості полягає в тому, щоб якнайбільше охопити учнів виховним процесом у школі. До учня ставляться як до об’єкта виховання, якого весь час треба опікувати, “вести за руку”, щоб вберегти від негативного впливу. Але ж в житті людині часто доведеться залишатись наодинці зі своєю совістю. Тому тільки виховання, що веде до самовиховання – є справжнє виховання [7, с. 244].

Важливим чинником самовиховання Василь Сухомлинський вважав те, щоб людина якомога частіше залишалася наодинці з працею, щоб єдиним стимулом було для неї власне сумління. “Уміння бути стійким і мужнім у ті години, коли

тебе ніхто не перевіряє – це, можна сказати, уроки самовиховання” [7, с. 518-519].

Великі можливості творчого використання ідей, порад В.О. Сухомлинського ми бачимо під час проведення практичних занять з педагогіки, основ педагогічної майстерності, методики виховання, у виховній роботі університету, системі кураторства.

Так, наприклад, при вивченні теми “Методи виховного впливу” (Теорія виховання) зі студентами 2-го курсу проводимо міні-диспут на тему: “Покарання чи докори сумління?” (Що більше сприяє самовихованню? Як пробудити совість? Яку позицію слід обрати вихователю?). При цьому використовуються положення В.О.Сухомлинського про те, що покарання не спонукає до самовиховання [7, с. 519]. Покарання, за висловом мудрого мислителя і знавця душі Ф.М.Достоевського, звільняє людину від мук совісті. “Виховувати самого себе – значить переживати докори сумління. І в місії вихователя, мабуть, найважче – вчити дитину залишатись наодинці зі своєю совістю” [7, с. 519].

Для проведення виховних (кураторських) годин зі студентами ми використовуємо тематику диспутів, запропонованих В.О.Сухомлинським в його “Листах до сина” [6, с. 647]: “Кого я вважаю взірцем для наслідування”; “Людський ідеал та ідеальна людина”; “Моральність і краса” та ін.

Велику увагу ми надаємо як активізації мотивів самовиховання, так і технологічним аспектам цієї діяльності. Тому важливо, на нашу думку, щоб студенти оволодівали не лише теоретичними аспектами самовиховання, а і його практичними навичками. Першим кроком для цього є пізнання себе як особистості шляхом самоспостереження, тестування, випробовування в різних видах діяльності (підготовка виступу перед аудиторією, організація виховного заходу, участь у художній самодіяльності, шефська робота тощо).

Одним з важливих організуючих моментів у самовихованні є, на нашу думку, ведення студентами “Щоденників особистісно-професійного самовиховання”, починаючи з 1-го курсу. Нами пропонуються такі розділи щоденника: “Моє життєве кредо (девіз)”, “Власні правила самовиховання”, “Основні життєві цілі”, “Самопізнання”, “Програма особистісно-професійного саморозвитку”, “Мої досягнення” тощо. Щоденники ведуться протягом усього навчання в університеті. Головна мета такої діяльності – спонукати студента замислитись над своїм життям, над життєвими цілями, планами; навчитись краще, раціональніше організувати свою життєдіяльність: навчальну, особисту, професійну тощо; сприяти оволодінню студентами рефлексійними вміннями, методами

самоаналізу, самоконтролю і самозвіту. При складанні програм і планів самовиховання ми пропонуємо студентам ознайомитись з творами В.О.Сухомлинського, наведеними вище, особливо звертаємо увагу на “Листи до сина” [6, с. 582-657].

До цієї праці звертаємось на практичних заняттях спецкурсу “Самовиховання особистості студента”, який викладається на 1-му курсі і спрямовується на ознайомлення студентів з теорією самовиховання та оволодіння ними технологічними основами самовиховної діяльності. При вивченні теми “Роль самовиховання в житті студента університету” студентам пропонується виконати творче завдання: скласти “Заповіді сучасного студента”, які стосуються організації власної життєдіяльності, правильного розподілу часу, самовдосконалення.

Активізуючий вплив на самовиховання студента під час ознайомчої педагогічної практики (2-3 курс) має залучення до виховної роботи школи. Ми пропонуємо кожному студенту-практиканту підготувати і провести виховний захід з проблем самовиховання для учнів того віку, з яким студент працюватиме. Форма проведення обирається студентом індивідуально. Це може бути виховна бесіда, диспут, святковий вечір тощо. В підготовці цього заходу ми пропонуємо використовувати статті В.О.Сухомлинського: “Виховання і самовиховання”, “Бачити себе”, поради № 41, 82-87, 99 з книги “Сто порад вчителів”.

Для активізації самовиховання студентів університету велике значення має самовираження студентів в різних видах діяльності, в тому числі і науковій. Для студентів 3-го курсу при вивченні “Основ наукових досліджень” та написанні курсових робіт нами пропонуються теми міні-досліджень з проблем

самовиховання, частина яких пов'язана з творчістю В.О.Сухомлинського: “Проблема формування культури самовиховання особистості у творчості В.О.Сухомлинського”; “Зв'язок виховання і самовиховання особистості”; “Організація самовиховання школярів за В.О.Сухомлинським”; “Використання ідей В.О.Сухомлинського для активізації самовиховання студентів університету”; “Проблема самоосвіти у творчій спадщині В.О.Сухомлинського”.

Отже, творче використання ідей В.О.Сухомлинського в навчально-виховному процесі університету надає нові можливості для гуманізації цього процесу, для формування педагогіки життєтворчості, провідною ідеєю якої є активне самовиховання особистості впродовж усього життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білюк О.В. В.О. Сухомлинський про виховання особистості школяра: Навчально-методичний посібник /О. Білюк. – Миколаїв: Вид-во «Ліліон», 2007. – С. 47.
2. Кремень В. Освіта і наука України. Шляхи модернізації / В. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – С. 42.
3. Побірченко Н.С. Василь Сухомлинський: формування дитячої особистості засобами художньої літератури / Н. Побірченко // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – № 1 (42) 2004. – С. 5–12.
4. Розенберг А.Я. Педагогіка Василя Сухомлинського як цілісна виховна система / А. Розенберг // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – № 2 (XXXIX) 2003. – С. 11–19.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К., Рад. шк., 1976. – Т.2. – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К., Рад. шк., 1977. – Т.3. – 670 с.
7. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5-ти т. / В. Сухомлинский. – К., Рад. шк., – Т.5. Статьи. – 1980. – 678 с.

УДК 378.013.42

ІДЕЇ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПОГЛЯДАХ СУЧАСНИХ УЧЕНИХ НА ПЕДАГОГІКУ

В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ірина СІДАНИЧ (Київ)

У статті на основі аналізу наукового доробку В.Сухомлинського представлено оригінальні погляди вітчизняних учених на духовне і моральне виховання дітей в Павлівській школі, розкрито особливості духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі, форми, методи та засоби його здійснення.

Ключові слова: духовність, моральна свідомість, духовно-моральне виховання, сучасна вітчизняна школа.

В статье на основе анализа научного наследия Василия Сухомлинского представлены оригинальные взгляды отечественных ученых на духовное и нравственное воспитание детей в Павлышской школе, раскрыты особенности духовно-нравственного воспитания детей в отечественной школе, формы, методы и средства его осуществления.

Ключевые слова: духовность, нравственное сознание, духовно-нравственное воспитание, современная отечественная школа.

Постановка проблеми. Важливим чинником зміцнення гуманістичних основ життя

українського суспільства, утвердження між людьми високої духовності та моралі є